

historiografski materijal. Objavljivanje toga djela je značajan događaj u našoj publicistici i velik je dobitak za povijesnu znanost. Mnogo toga vjerojatno će se morati revidirati, ponovo istraživati, proučavati i na temelju toga revalorizirati određene osobe, pojave, događaje itd. Jezik »Zapisnika« je živ i suvremen, stil je tečan, a čitanje je vrlo zanimljivo.

»Zapiske« su preveli Josip Brkić, Julije Knežević i France Stropnik, recenzirali su ih Damir Grubiša i Petar Strčić, priredio Ivan Krtalić, uredio Alojz Majetić, a likovno opremio Ivan Vitez.

Anđelko Mijatović

UZ LEXIKON DES MITTELALTERS

Kad sam 1983.¹ pisao osvrt na Lexikon na temelju prvog toma i dviju trećina drugog toma — Aachen do Castro — težište sam stavio na obradbu hrvatske povijesti srednjeg vijeka i srednjovjekovne povijesti današnjeg područja Jugoslavije. Tada nisam uzimao u obzir do tada objelodanjene osvrte na Lexikon. U ovoj ocjeni takvi osvrti uzimat će se u obzir.² Također će se nešto više pažnje obratiti na način leksikografske obradbe te poštivanje uobičajenih enciklopedijskih načela pri izradbama takvih i sličnih djela.

Do kraja IX. mj. 1986. bila su mi pristupačna dva toma i osam sveščića trećeg toma, Aachen — Elegie. Dakle, riječ je o gotovo četvrtini cjelokupna djela, pa je moguće dobiti objektivnu sliku vrijednosti ukupnog djela.

Lexikon možemo shvatiti kao dio cjeline koju čine novi Du Cange — Novum Glossarium i Repertorium fontium historiae medii aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum, a Le Goff i Schmitt (311) stavljaju uz Lexikon i djela kao što su Lexikon der Christliche Iconographie, Lexikon der Theologie und Kirche te Dictionnaire de Spiritualité, a može se dodati i Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa sa svojim podserijama.

Lexikon obuhvaća vrijeme od 300. do 1500. cjelokupan evropski srednji vijek, kao i rubna područja Evrope Bizant, Islamski i Osmanski svijet. Izdavač je Lexikonu namijenio zadaću da na svojevrsan način kronološki nastavi djelo Pauly-Wissova i dr., Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissen-

---

¹ M. Švab, Lexikon des Mittelalters, Historijski zbornik (dalje HZ) 36, 1983, str. 310—313. Tom prilikom potkrali su mi se neki propusti: 1. netočno sam označio da je prvi sveščić I. toma objelodanjen 1967 (310) a točna je 1977; 2. promašena je primjedba da *Jajačka banovina nije srpska* (311). Pogrešno sam protumačio kraticu »srb.« za Jajačku banovinu.

² F. Gestrin, Lexikon des Mittelalters I/1, Zgodovinski časopis (dalje ZČ) 32, 1978, 1—2, str. 166—167; isti, I 2, ZČ 33, 1979, 3, str. 492—493; isti, I/5—10, 35, 1981, 1—2, str. 164—165; J. Peršič, Lexikon des Mittelalters II 3, 4, ZČ 35, 1981. 4. str. 392; isti, II, 7, 8, ZČ 37, 1983, 1—2, str. 139—141; isti, II 9, ZČ 39, 1985, str. 299; E. Boshof, Lexikon des Mittelalters I/1—3, Historische Zeitschrift 119, 1979, 229, 3, str. 661—662; J. Le Goff i J. C. Schmitt, Lexikon des Mittelalters I, 1, Annales, Economies-Sociétés, Civilisations, 1980, 2, str. 311—313.

schaft, no Lexikon je opsegom mnogo manji što se odrazilo i u sažetijim člancima te navođenju samo najvažnije i, napose, novije literature.

Lexikon je namijenjen specialistima, npr. u I. i II. tomu nalazi se svega 25 ilustracija, uglavnom crteža, a obuhvaća materijalnu i duhovnu kulturu, rezultate arheoloških istraživanja, umjetničke spomenike, građevine, rezultate ljudskog djelovanja u drugim granama te pojedince i obitelji. U prvom tomu, iza popisa urednika za pojedina razdoblja i zemlje ili šire cjeline, urednika struka, savjetnika, bez — za nas nezamislivo — ijedne titule uz ime, nalazi se trodijelni predgovor: razvoj slike srednjeg vijeka, izgradnja koncepcije te prostorne i vremenske granice. Zatim dolaze detaljne opće upute o upotrebi Lexikona, popis ilustracija (u drugom tomu on se nalazi na kraju knjige), grafičkih znakova, opsežan i iscrpan popis kratica i vrlo opsežan popis kratica citiranih izvora i literature te na kraju toma, i opet bez titula, popis suradnika. Dalji tomovi sadrže samo popis urednika, urednika struka, savjetnika i na kraju popis suradnika.

Hrvatska povijest srednjeg vijeka i istovrsna povijest današnjeg područja Jugoslavije nalazi se u više tipova članaka. U kompleksnim i sintetskim člancima, gdje je naš materijal obrađen u okviru pojedinih regija Evrope, bez naznake o tome, to je redovito u okviru natuknica Ugarska i Bizant, ili kao okvir služi naziv južnoslavenski. Mnogo rjeđa je posebna natuknica Srbija, samo ponekad vezana s Hrvatskom. Drugi tip članaka je obradba pojedinih pojmova, pojedinaca, povijesnih pokrajina, gradova, spomenika ili spomeničkih cjelina.

Slijedit ću abecedni red natuknica.

A a r o n, autor (dalje a.) I. Dujčev — obrađen je u okviru bugarske koncepcije, primijetio je to već F. Gestrin,³ kao jedan od komitopula koji su digli protubizantski ustanak u zapadnoj Bugarskoj. Literatura (dalje lit.) Zlatarski, Istorija iz 1927. Prešućena je, dakako, naša lit. S. Antoljak, Samuilova država, Skopje 1969, ali i ona iz 1927. izašla u Sofiji, N. P. Blagoev, Makedonski pregled, knj. IV, jer se očito ne uklapa u koncepcije koje zastupa Dujčev, ranije student i asistent Zlatarskog.

A d e l (plemstvo), a. H. Göckenjan — o našem plemstvu nema ni spomena, utopljeno u natuknicu Ugarska.

A d r i a (Jadran), a. J. Ferluga do XII. st., dalje R. Manselli; sažet članak s uputnicama Arapi, južni Slaveni, Venecija, Ugarska, ali lit. daje samo Manselli, dakako talijansku, i to iz 1915, s koje upućuje na povijest Venecije. Drugi dio članka pisan je protalijanski.

A l e x a n d e r d i c h t u n g (Aleksandrida) a. dijela o slavenskoj literaturi F. Svejčowski samo marginalno spominje Aleksandridu i u južnih Slavena a u lit. donosi R. Marinković — najbolji mogući izbor jer djelo sadrži potpuni pregled lit. o srpskoj Aleksandridi pa je trebalo uzeti u obzir i u tekstu prilog S. Graciotti, Hrvatska glagoljaška književnost kao kulturni posrednik između evropskog Zapada i istočnih Slavena, Slovo 21, 1971.

A l p h a b e t, a. dijela o glagoljici III. i ćirilici IV. F. W. Mareš — dobri članci s pretežno našom lit. (Jagić, Štefanić, Pantelić, Đorđić).

³ ZČ 32, 1978, 1—2, str. 167.

Alusianus, a. I. Dujčev — faktografski korektan članak, osim što je obrađen u okviru bugarske koncepcije.

Andechs, a. L. Auer — relativno opširan članak. Uz obitelj obrađen i istoimeni grad, uputnica na Meranski. Iznenađuje odsutnost uputnica na dvojicu pripadnika obitelji istog imena koji se nalaze pod natuknicom Berthold, v. B. IV i V.⁴

Arilje, a. K. Wessel — iznenađuje strani autor budući da se među urednicima i suradnicima nalazi veći broj srpskih medievista. Odrazilo se to u odsutnosti bilo kakve literature a ona je, i starija i novija, obilata. Uputnice na Rašku školu i Nemanjiće to ne mogu nadomjestiti.

Avaren, I. povijest, a. S. Szádeczky-Kardoss, II. arheološki nalazi, kronološka i etnička pitanja a. A. Cs. Sós. Gestrin primjećuje da su odnosi sa Slavenima »prikazani slabo«, djelomično pogrešno te za Slavene negativno, kao Samov plemenski savez te odnos Avari—Karantanija.⁵ S obzirom na to da se u članku nalaze i uputnice na Slavene, Karantance, Karantaniju i Sama mogu se pogrešni prikazi ispraviti na spomenutim mjestima bez obzira na to što bi to narušilo načelo jedinstva i neproturječnosti leksikografskog prikaza kroz ediciju. Držim povredu tog načela manjom štetom.

Balša (Balšići), a. Ducellier — relativno opširan članak s uputnicama na Budvu, Bar, Skadar, Veneciju, Bosnu, Valonu i Berat; lit. Jireček, Ćirković i Božić koju EJ ²I pod tom natuknicom uopće ne spominje. Stranom se autoru nije lako snaći u našoj historiografiji — naveo je da su Balšići albansko-slavenska kneževska obitelj.

Banat (banovine), a. J. M. Bak — vrlo opširan članak s brojnim relevantnim uputnicama, lit. mađarska osim EJ I, IV, V i VIII.

Banus (ban), a. J. M. Bak — sažet članak s mnogim relevantnim uputnicama, na kraju kojeg su navedene samo mađarske plemićke obitelji iz kojih dolaze banovi. U lit., uz Deéra, i EJ I⁶ te Gudulescu sa svojom više nego lošom poviješću srednjovjekovne Hrvatske. Jedino je objašnjenje da je Gudulescuova knjiga objavljena na engleskom jeziku.

Bar, a. P. Bartl — iscrpan članak s uputnicama na teme Drač i Dalmacija te na Balšiće gdje se potonji označuju kao regionalni gospodari u sjevernoj Albaniji, što je u suprotnosti s njihovim određenjem pod natuknicom Balšići. Na tu neskladnost također je upozorio Gestrin.⁷ U lit. Šufflay, Đ. Bošković, Istorija Crne Gore.

---

⁴ U Hrvatskoj enciklopediji (dalje HE) I, 1941, Andehsi imaju još i dodatak Meranski a pod B. se nalazi Berthold (1182—1251) iz te obitelji. Isto rješenje ima Enciklopedija Jugoslavije (dalje EJ) I, 1955, dok EJ ²I nema natuknice Andechs-Meranski, već samo Berthold. Hrvatski biografski leksikon (dalje HBL) I, 1983, ima Andechs-Meranski i pod B. dva Bertholda. Unatoč uobičajenom odvajanju Bertholda od Andechs-Meranskih, držim da je ispravnije leksikografsko rješenje uz obitelj obraditi samostalno pojedince te obitelji. Zahtjev je to jedinstvenog načela, jer većina drugih obitelji s pripadajućim pojedincima nalazi se na okupu u svim spomenutim izdanjima.

⁵ ZČ 35, 1981, 1—2, str. 165.

⁶ U EJ ²I izostavljena je lit., dok se u prvom izdanju nalazila.

⁷ ZČ 35, 1981, 1—2, str. 165.

Barbara v. Cilli (Barbara Celjska), a. G. Hödl — sažet članak; lit. njemačka i češka, bez naše. Iako je pripadnica obitelji Celjskih, nije obrađena u obitelji, već pod Barbara što držim da nije u skladu s načelom kojeg se inače pridržava Lexikon.⁸ Ispravnije bi bilo da je pod Barbara v. Cilli uputnica, a obradba uz obitelj.

Bašćanska ploča, a. F. W. Mareš — sažet članak s prepričanim sadržajem natpisa; lit. sva naša čak i ona koja je bila tada najavljena s oznakom kada bi trebala izaći te ona koja se tada nalazila u tisku.

Bauer, Bauerntum (seljak, seljaštvo), naše zemlje dospjele su u dvije cjeline; a. IX. dijela Istočnosrednja Evropa B. Zientra spominje samo Ugarsku; lit. poljska, češka i mađarska; a. XIII. dijela Jugoistočna Evropa S. Čirković ograničava se na Ugarsku, Bosnu, Srbiju i Bugarsku, a težište je članka na Srbiji, koju pokriva i lit. Potpuno se mogu složiti s F. Gestrinom da je ono što je obrađeno urađeno vrlo dobro, a isto tako da je izostala obradba Hrvatske i Slavonije te slovenskih zemalja. Gestrin sugerira posebne natuknice.⁹

Baukunst (graditeljstvo), a. D. Nagorni u dijelu južnoslavensko graditeljstvo dobro, ali možda suviše kratko, obrađuje Istru, Hrvatsku i Sloveniju općenito. Od objekata spominje samo zagrebačku katedralu bez lit. i opširno Dalmaciju, s gotovo svim nabrojenim važnijim objektima. Za Srbiju daje objašnjenje da će biti obrađena u shemi Raške i Moravske škole, te iznenađuje da u lit. postoji i jedinica o srpskoj arhitekturi.

Baumkircher Andreas, a. P. Csendes — relativno opširan članak. Naša enciklopedijska izdanja ga ne spominju, čini se zbog toga što je granični slučaj za uvrštavanje.

Bauplastik (plastični ukras građevina), a. D. Nagorni — opširan članak pod natuknicom južnoslavenski prostor, najopširnije obuhvaćena Dalmacija, zatim Srbija i Slovenija; daje opširnu lit.

Belgrad (Beograd), a. J. Kalić — opširan članak s primjerenom lit.

Benediktiner (Benediktinci). U okviru Ugarske naši krajevi se uopće ne spominju. U dijelu XII. Istočno Sredozemlje spominje se samo Dalmacija, a. D. v. Huebner. Iz teksta se vidi da autor ne poznaje hrvatski jezik jer upotrebljava dosta stranih toponima, a lit. je isključivo na romanskim jezicima. Nije spomenuto djelo I. Ostojića, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, 1—3, Split 1963—1965.

Beneventana, a. A. Petrucci. U tekstu ne spominje tzv. dalmatinski tip beneventane ni u lit. djelo V. Novaka, Scriptura Beneventana s osobitim obzirom na tip dalmatinske beneventane, Zagreb 1920.

Berthold IV i V (Andechs), a. K. Schmid — opširni članci i lit. iza B. V, samo njemačka. Držim da bi primjerenije bilo da se pod Berthold IV i V Andechs nalazi uputnica a da su oni priključeni uz obitelj.

---

⁸ Takvo rješenje imaju također HE II, 1942, EJ 'I i HBL.

⁹ ZČ 35, 1981, 1—2, str. 165.

Bibldichtung (repcija biblijskih motiva u pjesništvu). U dijelu VI. Južno- i istočnoslavenske književnosti a. Ch. Hannick obrađuje G. Pisidu i M. Marulića, što se odrazilo i na lit.

Bijelo Polje, a. D. Nagorni — opširan članak s uputnicama Hum i Ragusa; lit. Čorović i sâm a.

Bildnis (skulptura), a. D. Nagorni — odvojeno obrađene Srbija i Hrvatska. Relativno opširni članci uz primjerene uputnice. Zajedno navedena lit.

Biograd na moru, a. P. Bartl — korektan članak s uputnicom na Zadar; lit. Jelić.

Biographie, a. Ch. Hannick — srpske biografije uklopljene pod dio Slavenske književnosti, s ne baš najboljim izborom lit.

Bitolj, a. P. Bartl — opširan članak s kojim se povjesničari Makedonije ne bi suglasili, kao ni s izborom lit.

Bogomilen (Bogumili), a. R. Manselli — opširan članak kojem nedostaje uputnica na Bosnu, kao i kod Bosne na Bogumile, pa je izostala sva naša lit. o toj temi. Spomenimo samo jedno djelo D. Dragojlovića, *Bogumilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji*, Beograd 1974.

Bojana, a. A. Ducellier — korektan članak; lit. naša i sâm a.

Borna, a. P. Bartl — opširan i korektan članak s uputnicama na Ljudevita Posavskog; lit. naša N. Klaić i Antoljak.

Bosaščica, a. T. Wasilewski — s obzirom na proturječnosti oko nekih problema od naziva pa nadalje, uravnotežen i relativno opširan članak kao i izbor lit.¹⁰

Bosnien (Bosna), a. S. Ćirković — opširan članak¹¹ s brojnim primjerenim uputnicama. U izboru lit. primjetna je Ćirkovićeva jednostranost, uočljiva i iz teksta. Osim *Poviesti Bosne V. Klaića* koju je I. Bojničić samo preveo, dok bi se po Ćirkovićevu navodu moglo shvatiti da je Bojničić i suautor, ne navodi se ni jedno djelo nastalo u okviru hrvatske historiografije; npr. za »crkvu bosansku« nisu navedena djela J. Šidaka: »Crkva bosanska« i problem bogumilstva u Bosni, Zagreb 1940; Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975, i Heretička »crkva bosanska«, Slovo 27, 1977, 142—184; zatim do danas opsegom nepremašena — mada u dijelovima tendenciozna ili djelo-

---

¹⁰ U lit. se nalazi važna rasprava T. Raukara, O nekim problemima razvitka ćirilske minuskule »bosaščice«, HZ 19—20, 1966—67, str. 485—499, koja se pod istom imenom natuknicom u EJ ²II a. članka E. Hercigonje ne navodi.

¹¹ Ocjena J. Peršića, ZČ 35, 1981, 4, str. 392. članka *Bosna*, gdje je dan *dobar pregled teritorijalne, političke i crkvene povijesti Bosne*, dok je *posve zanemarena gospodarska, demografska i socijalna povijest Bosne*, pokazuje slabije poznavanje historiografije o Bosni koja bi trebala biti barem na stupnju koji je postigla slovenska historiografija da bi se moglo govoriti o gospodarskoj, demografskoj i socijalnoj povijesti Bosne. Za to nisu provedena istraživanja te gotovo i nema predradnji na koje bi se takav prikaz mogao osloniti. Na istom mjestu Peršić s pravom primjećuje da je Ćirkovićev prikaz jednostran, napose do sredine XII. st., a dodao bih i do kraja XV. st.

mično nedovoljno kritička — Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine I (do 1463), Sarajevo 1942, grupe autora. Nije spomenut ni cjelovit prikaz povijesti Bosne, seže doduše i nakon 1500, J. Šidaka u HE III, 1942. Napokon, Ćirković kao autor Istorije srednjovekovne bosanske države (1964) vjerojatno još prati historiografiju o toj temi a ipak prešućuje djela M. Vega, P. Anđelića, F. Šanjeka te djelo N. Klaić, Iz problematike srednjovjekovne Bosne, Prilozi 14 (1978) 14—15, str. 17—79. Očito se ta djela ne uklapaju u koncepciju povijesti Bosne koju zastupa u Lexikonu S. Ćirković.

B r a n i č e v o, a. S. Ćirković — opširan članak s nizom uputnica. Izne-
nađuje da taj autor, umjesto da formulira da je B. bilo neko vrijeme u sklopu
Samuilova carstva, govori o bugarskoj vlasti. Lit. ažurna, naša. Članak u EJ
²II je opsegom manji no u Lexikonu.

B r a n i m i r, a. S. Ćirković — odviše sažet, ali dobar članak; lit. Šišić i
N. Klaić.

B r a n k o v i ć i, a. S. Ćirković — korektan opširan članak s nizom uput-
nica. Uputnica koja bi trebala popuniti podatke o udaji Katarine B. za Ulrika
II Celjskog nije pokrivena pod Celjskim nekim podatkom. Ažurna naša lit.

B r i e f s izvedenicama (pismo), dio IV. Južnoslavenske pokrajine, a. T.
Wasilewski — pored Bugarske obrađeni su i naši krajevi, ali neravnomjerno;
uputnice se odnose uglavnom na bugarski kompleks; lit. naša.

B u c h d r u c k (tiskane knjige), u dijelu Južnoslavenski prostor a. F. Gel-
dner — vrlo kratak članak u kojem je kao jedno od mjesta tiskanja Misala
iz 1483. naveden i Kosinj, te još spominje tiskaru na Cetinju; bez naše lit.

B u c h m a l e r a i (minijature), VII. Srbija a. D. Nagorni — korektan
članak s nizom uputnica i našom ažurnom lit. U okviru ove natuknice, ni u
bilo kojem drugom okviru, nije obrađen materijal minijatura, tj. iluminacija,
s područja Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine.¹² Iako postoji članak
Europäische judische Buchmalerei, a. H. Künzel, sefardska Hagada iz XIV.
st., nastala u španjolsko-provansalskom krugu a kasnije donesena u Sarajevo
gdje je i danas, nije nigdje spomenuta.

B u d i m i r, a. P. Bartl — sažet članak, korektan; lit. naša.

U natuknici **B u g a r s k a** (a. I. Dujčev) našli su se u okviru bugarske
koncepcije prikaza povijesti komitopuli, Samuilo, Kliment i Naum i štošta
drugo.

B u r g (grad), a. S. Ćirković — zajednička natuknica Srbija i Hrvatska
obrađene u opširnom članku, neujednačenom prema važnosti gradova, uglav-
nom s našom lit. Prema odsutnosti uputnice, Knin neće biti obrađen kao po-
sebna jedinica.

B ü r g e r, Bürgertum (građanin, građanstvo), a. S. Ćirković u dijelu IV.
Jugoistočna Evropa — opširan, temeljit i detaljan članak; lit. gotovo identična
onoj za grad.

---

¹² Usp. kronološki odgovarajuće dijelove članka Iluminacije u Likovnoj enci-
klopediji Jugoslavije I (dalje LEJ I), 1984.

B ü s t e (glave i poprsja), a. D. Nagorni — prostor današnje Jugoslavije — vrlo sažet članak, obuhvaćeno najvažnije, ali pokriveno samo Dalmacija i Srbija; lit. Petricioli i Maksimović.

C a p o d i s t r i a (Koper), a. P. Bartl — opširan članak s nizom faktografskih netočnosti od naziva pa dalje, koje Peršić ispravlja;¹³ bez naše lit.

C a s a l e (naziv za seljački posjed), a. za Italiju V. Fumagalli te za Iberijski poluotok i Francusku a. J. P. Cuvillier; lit. od rječnikâ srednjovjekovnog latiniteta do specijalnih rasprava.¹⁴ Nažalost naziv casale u Lexikonu ne obuhvaća bilo koje značenje ni iz Rječnika srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije ni naprijed spomenute dopune.

Č a s l a v K l o n i m i r o v i ć, a. B. Ferjančić — opširan uglavnom korektan članak s primjerenim uputnicama i odgovarajućim izborom lit.

C h o m a t e n o s D e m e t r i o s (Dimitrije Homatijan), a. G. Prinzing — korektan članak s izuzetkom što je Ohrid bugarski, s primjerenim uputnicama i vrlo opširnim izborom lit.¹⁵

C h r a b a r (Hrabar), a. Ch. Hannick — opširan članak s relevantnim uputnicama; lit. strana i Jagić.

C h r e l j a (Hrelja), a. I. Dujčev — korektan i relativno opširan članak; u lit. možda nedostaje Istorija srpskog naroda I, Beograd 1981.

C h r o n i k, a. St. Hefner Jugoistočna Evropa. Naš materijal je obrađen u okviru podnatuknice Slovenci, Hrvati, Srbi i Hrvati i Srbi. Primjer dobre obradbe složene jedinice s brojnim uputnicama; u lit. se navode sva najvažnija kritička izdanja te radovi o pojedinim kronikama.

---

¹³ Peršić upozorava, ZČ 37, 1983, 1—2, str. 140, da Koper prije 1279. nije pripadao Veneciji već da je od 788. do 1209. pripadao istarskom grofu, zatim akvilejskom patrijarhu, a vlast Venecije priznavao je samo 1145, te ispravlja da je vlast Kopra nad Izolom bila 1225. samo privremena a ne stalna kao što to prikazuje Bartl. S potonjim se ne slaže ni u ocjeni da Koper nakon 1348. odnosno 1380. nije imao nikakvu gospodarsku ulogu. Ipak, konstatirajmo, Bartl je albanolog.

¹⁴ Držim da je potrebno u cijelosti navesti komentar J. Peršića uz natuknicu Casale: »Geslo Casale sicer navaja množico pomenov te besede v južnih deželah srednjeveške Evrope (na severu se beseda ni uporabljala), vendar se vsi nanašajo na takšne ali drugačne oblike kmečke zemljiške posesti. Casale v smislu: parcela ali dvorišče, včasih pokrito z barako, ob hiši v mestu, se ne omenja, čeprav se beseda v tem pomenu najbrž ni uporabljala samo v istrskem Piranu 14. stol., kjer jo pogosto srečemo v vicedomskih knjigah«, ZČ 37, 1983, 1—2, str. 141. Nije mi poznato na čemu temelji svoj zaključak, jer da je zagledao u Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije I A—K, Zagreb 1973, našao bi za tri značenja naziva *casale* 14 potvrda, od kojih čak pet iz Piranskog kartulara, a dvije su iz XIII. st. Zaključak Peršića bio bi još točniji da je pregledao rad Z. Muljačića, Dalmatske studije I (casalis cosel cosal kos(a)ála), Radovi I, Razdio lingvističko-filološki (1) 1959—60, Filozofski fakultet Zadar 1960, str. 85—100. Muljačić upravo tim radom detaljnije tumači i dopunjuje značenje naziva casale. Poslije izlaska tog Peršićeva priloga izašla su dva djela: D. Mihelić, Najstarejša piranska notarska knjiga (1281—1287/89), Ljubljana 1984; ista, Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280—1320, Ljubljana 1985.

¹⁵ EJ II i EJ ²II 1984. vode ga pod *Dimitrije Homatijan*.

Cilli (Celje), a. S. Vilfan grad, a. H. Dopsch grofovi C. i grofovija — opširan i korektan članak s primjerenim uputnicama i izborom kapitalne lit.¹⁶ za obje podnatuknice zajedno.

Čin v. Hilandar, a. D. Nagorni — opširan članak s našom lit. V. J. Đurić, Bogdanović, Medaković.¹⁷

Cividale del Friuli (Čedad), a. C. G. Mor do kraja VIII. st. a do početka XVI. st. R. Manselli — članak opširan i korektan, osim što se ne spominje Čedadski evanđelistar iz VI—VII. st. s upisanim imenima hodočasnika među kojima su hrvatski knezovi Trpimir i Branimir, panonski knez Braslav i dr. Usp. LEJ I i EJ II i ²III.

Clemens v. Ochrid (Kliment Ohridski), a. životopisa crkveno-političkog djelovanja I. Dujčev a književnog rada Ch. Hannick. Dujčev na spretan način izbjegava spomenuti njegovo djelovanje među makedonskim Slavenima; lit. pretežno probugarska, naše lit. nema osim Grozdanova. Dakako, nema Istorije makedonskog naroda I, Beograd 1970, Vizantijskih izvora za istoriju naroda Jugoslavije I, Beograd 1955. (Potonje djelo ne donosi u lit. ni EJ V, 1962.)

Conversio Bagoariorum et Carantanorum, a. H. D. Kahl — opširan članak s primjerenim uputnicama i izborom novije lit.¹⁸

Dabar, a. I. Đurić — preopširan članak s obzirom na važnost; isto i lit.

Dabiša, a. R. Mihaljević — sažet članak s relativno opširnom našom lit.

Dalmatien, I. provincija D. u kasnoj antici a. J. Hahn — sažet članak s primjerenim uputnicama; lit. gotovo sva strana, nedostaje npr. M. Suić, Antički grad na istočnoj obali Jadrana, Zagreb 1974. II. povijest i gospodarska povijest a. J. Ferluga — vrlo opširan članak u kojem je donekle pre naglašena bizantska komponenta, slabije prikazano XV. st. nakon 1409. kao i pravna povijest. Izbor lit. gotovo besprijekoran, ali nisu navedeni radovi T. Raukara o povijesti, napose gospodarskoj, u XV. st. III. arheologija a. Ž. Rapanić — primjeren, relativno opširan članak; lit. subjektivna, npr. ako Rapanić spominje svoj rad o srednjovjekovnim natpisima Splita, tada je trebao uvrstiti i rad I. Petriciolija, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra, *Diadora* 2 (1962) str. 251—270.¹⁹

Dalmatinac Juraj, a. D. Nagorni — relativno opširan članak; lit. pre-staje s 1967. v. LEJ I pod Juraj Dalmatinac.

Daniel v. Capodistria, a. J. Telle — vrlo opširan članak sa zastarjelom lit.

---

¹⁶ U EJ ²II uz članak *Celjski grofovi* lit. se zaustavlja na 1951, iako je dvadeset godina kasnije izašla najopširnija povijest obitelji Celjskih kod nas, J. Orožan, *Zgodovina Celja in okolice*, Celje 1971, str. 123—287. U EJ ²II lit. ne navodi to djelo.

¹⁷ U LEJ I u članku Hilandar spominje se »Čin«, ali ga kao poseban pojam ne nalazimo u toj ediciji.

¹⁸ Prema najnovijem izdanju načinjen je prijevod na slovenski jezik uz tekst po Wolframu u redakciji B. Grafenauera, *Acta ecclesiae Sloveniae*, 7, Ljubljana 1985.

¹⁹ Na natuknicu Dalmacija usporedi osvrt A. V. Čerlišov. *Istoria Dalmacii v »Leksikone srednevekovja«*. Občestvo i kultura na Balkanah v srednie veka. Kalinin 1985, str. 25—31.

D a n i l o II, a. S. Ćirković — u poredbi s drugima čini se suviše opširan članak s nizom uputnica i našom lit.

D a n i l o III, a. I. Đurić — sažet članak s primjerenom lit.

D a r d a n i e n (Dardanija), a. S. Ćirković — vrlo kratak članak sa samo jednom jedinicom lit.; nedostaje npr. Z. Mirdita, Antroponimia e Dardanisë në kohën romake, Prishtinë 1981.

D e b a r, a. S. Ćirković — primjeren članak, osim određenja da se nalazi na granici Albanije i Jugoslavije, što nije netočno, ali bi se u ovom slučaju ipak morala spomenuti i Makedonija; lit. naša.

D e b r c, a. J. Kalić — u odnosu na važnost opširan i iscrpan članak s isto tako opširnom našom lit. Trebalo je ipak spomenuti S. Novaković, Debrcet Koceleva en Serbie, au Sud de la Save, Archiv für slavische Philologie, 1906, 2—3, str. 464—467.

D e č a n i, a. V. Đurić — iscrpan članak u skladu s važnošću obrađivane teme, osim što je zemljopisno određivanje neuobičajeno za Lexikon. Samostan u Južnoj Srbiji (Metohija) nije netočno, ali može se naslutiti tendencija. Lit. naša, izostao je rad J. Maksimović, Srpska srednjovjekovna skulptura, Novi Sad 1971, str. 99—107, kao i naslov Subotićeva rada, Prilog kronologiji dečanškog zidnog slikarstva.

D e j a n, a. I. Dujčev — korektan članak; lit. naša i bugarska.

D e s a, a. S. Ćirković — sažet članak u kojem se izbjeglo ulaženje u problematiku zemlje gdje je vladao, kao i ispravâ koje su na njegovo ime falsificirane; to je zaobiđeno i u lit. Tako nedostaju radovi V. Foretić, Dvije isprave zahumskog kneza Dese o Mljetu iz 1151, Anali HI JAZU u Dubrovniku I, 1952, str. 63—72; G. Cremošnik, Isprave zahumskog kneza Dese, Anali HI JAZU u Dubrovniku III, 1954, str. 71—74; M. Dinić, Povelja kneza Dese o Mljetu, Prilozi za književnost, jezik i folklor 28, 1962, str. 5—16; I. Kampuš, Novi prilozi o lokrumskim falsifikatima i Desinoj darovnici pulsanskim benediktincima, Historijski zbornik 15, 1962, str. 317—324; N. Klaić, Mljetski falsifikati, Arhivski vjesnik 10, 1967, str. 185—234.

D e s i s l a v a, a. S. Ćirković — sažet članak; lit. Jireček.

D e ž e v a, a. J. Kalić — opširan članak s relativno brojnim uputnicama; primjeren izbor naše lit.

D j e d, a. R. Mihaljčić — opširan članak s primjerenom našom lit.

Đ u r đ e v i S t u p o v i, a. V. J. Đurić — obrađeni u opširnom članku, nažalost zajedno, samostan kod Novog Pazara i crkve u Budimlji kod Ivan-grada; lit. naša i strana.²⁰

D m i t a r Z v o n i m i r, a. R. Mihaljčić — suviše sažet članak, uputnice na Krešimira IV, Slavoniju, Trpimiroviće i Dalmaciju. Ipak je Zvonimir za-

---

²⁰ U EJ ?III važniji, tj. samostanski kompleks riješen je uputnicom a crkva kod Budimlje se obrađuje pod Đurđevi Stupovi. U LEJ I oba lokaliteta su obrađena pod Đurđevi Stupovi.

služio mnogo temeljitiju obradbu, usp. EJ VIII, 1971. Lexikon ima oskudnu lit., samo Šišić i N. Klaić. Nedostaju S. Gunjača, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, III, Zagreb 1975, i N. Klaić, Još jednom o Baščanskoj ploči kao izvoru za vladanje kralja Zvonimira, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu XXIV, 1981, str. 287—297. Nisam siguran je li bilo dovoljno vremena da se članak Zvonimir ažurira radom I. Goldstein, Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira? Radovi IHP 17, 1984, str. 35—54, jer su Radovi 17 izašli u siječnju 1985, a sveščić u kojem je Zvonimir u studenom 1985. Zvonimira je trebalo obraditi pod njegovim narodnim imenom a sa Dmitar samo uputiti na Zvonimir kao što je to urađeno u EJ.

Doclea, a. V. Korać — korektan članak o antičkom gradu koji završava s navođenjem nalaza iz nekropola. U inače dobrom izboru iz lit. ne spominje se djelo A. Cermanović-Kuzmanović, D. Velimirović-Žižić, D. Srejšević, Antičke nekropole, Cetinje 1975.²¹

Dojčin Petar, a. I. Đurić — iznenađuje relativno opširan članak o polulegendarnoj ličnosti; lit. naša i Nehring.

Domagoj, a. B. Ferjančić — suviše sažet uglavnom korektan članak; u lit. samo N. Klaić.

Domentijan, a. S. Ćirković — primjeren članak, kao i izbor iz lit. naše i strane.

Pod natuknicom Dominikaner i Dominikanerinen nema spomena o njihovu djelovanju kod nas.

Dragaš, a. I. Đurić — vrlo opširan članak s brojnim primjerenim uputnicama i svom relevantnom stranom i našom lit.²²

Dragaš Konstantin, a. I. Dujčev — članku s brojnim uputnicama nedostaje novija srpska lit.

Drav (Drava), a. J. Ferluga — opširan, korektan članak s primjerenom lit.

Drijeva, a. R. Mihaljčić — primjeren članak, a u lit. nedostaje V. Foretić kao i D. Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo 1978.

Drim, a. M. Blagojević — jednostran članak jer nije upotrijebljena strana lit.

Drina, a. J. Kalić — natuknica napisana po tipu članka za rijeku, dok je u HE pod 2 istoimena srednjovjekovna oblast kao i u EJ III. U EJ ²III spomenuta je oblast dobila posebnu natuknicu.

Drivast, a. V. Korać — sažet članak; u lit. nedostaje Istorija Crne Gore, I, II 1 i 2 Titograd 1967, 1970.

---

²¹ U LEJ I Doclea je obrađena pod natuknicom, kao i u Lexikonu, a u EJ ²III pod Duklja.

²² U HE su pod Dejanovići, u EJ III i EJ ²III pod Dragaši a u zagradi Dejanovići. U oba izdanja članci su manjeg opsega nego u Lexikonu. U Lexikonu imaju kvalifikativ srpska plemićka obitelj a u EJ feudalci i dinasti iz sjeveroistočne Makedonije.

Drugovići, Drugovítai, a. I. Dujčev — sažet korektan članak, spominje i novije Barišić-Ferjančićevo mišljenje; lit. vrlo iscrpna.

D r ž i s l a v, a. I. Goldstein — suviše sažet članak s korektnim izborom lit.

Dubrovnik će biti obrađen pod *Ragusa* što, držim, nema pravog opravdanja. Već sljedeća natuknica upućuje na neodrživost takva rješenja, dakako ukoliko ta uputnica nije rezultat prekasno napisana članka, iako je to teško pretpostaviti.

Dubrovnik, Malerschule v. (dubrovačka slikarska škola), a. D. Nagorni — izuzetno opširan, korektan i iscrpan članak. Nažalost izbor lit. nije izrađen s jednakom pažnjom. Navode se naslovi rezimea na stranim jezicima umjesto knjiga, pogrešna imena, a ispušteno je standardno djelo K. Prijatelj, Dubrovačko slikarstvo XV i XVI stoljeća, Zagreb 1968.

D u c a t u s, a. G. Györffy — članak se odnosi uglavnom na Ugarsku, naša problematika riješena uputnicama; lit. samo mađarska.

D u k l j a n i n - C h r o n i k, a. R. Katičić — primjeren članak, u lit. možda nedostaje Mijušković, Ljetopis popa Dukljanina, Titograd 1967. Prije nekoliko godina na toj je temi na Filozofskom fakultetu u Zadru postigao doktorat E. Peričić. Doktorat još nije objelodanjen.

E d l i n g e r, a. H. Dopsch — problemski članak koji donosi različita mišljenja i tumačenja; lit. primjerena, strana i naša. Mimoideni su kosezi (kasezi) u Hrvatskoj.

Mjerilo za ocjenu Lexikona ne može biti samo naše srednjovjekovlje i način njegova prezentiranja. Visok je stupanj akribije u Lexikonu u obradbi evropskog srednjovjekovlja, koje nije bilo predmet razmatranja u ovom radu, u čemu se slažem s ocjenama F. Gestrina i J. Peršića. Ništa ne umanjuju poneki propusti sitnije naravi poput više načina kraćenja Enciklopedije Jugoslavije, Istorije Crne Gore, Historijskog zbornika, ispisivanje iako postoji kratica u njihovu popisu, zatim upotreba oblika naziva Belgrad — s Beograd uputnica, Cilli s uputnica Čelje, citiranje u literaturi kako gdje prvog i drugog izdanja N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku i sl. Ne iznenađuje da kod tolikog broja autora raznih historiografskih tradicija, pokrivanja osamdesetak struka uz samo četiri člana operativne redakcije poneka uputnica iz teksta ne nađe svoj cilj. Očito prelazi to ljudske mogućnosti.

Na nivo obradbe hrvatskog i jugoslavenskog srednjovjekovlja znatan utjecaj imala je neprisutnost većeg dijela hrvatske i jugoslavenske medievistike, a glavni dio posla, uz neke strane medieviste, obavili su ponajbolji predstavnici srpske medievistike ili oni ponikli iz njezine tradicije. Od drugih s po jednim člankom u dosad izašlim svescima sudjelovali su S. Vilfan, Ž. Rapanić, I. Goldstein, V. Korać i R. Katičić.

Bio bi to nekorektan postupak da za sve propuste, manjkavosti i jednostranosti prebacimo odgovornost na srpske medieviste — mada snose dio odgovornosti — jer je Artemis-Verlag pripremajući izradbu Lexikona uputio poziv za organizaciju suradnje i jednom od prvaka hrvatske historiografije, ali je to pismo nažalost završilo u ladici. Ponuda također jednom od najistaknutijih hrvatskih medievista da napiše određene natuknice čini se nije se mogla realizirati jer nije bilo dopušteno ujednačiti prostor za srpske i ostale južnoslavenske teme.

Posljedica svega toga je i odsutnost niza natuknica koje su per analogiam s uvrštenima trebale naći svoje mjesto u Lexikonu, npr. Alberti, Altoman, Babonići, Biskupija, Braslav, Bribir, Borut, Domald i dr.

Da će Bugari minorizirati, izbjeći ili prisvojiti povijest Makedonije, nije novost. Nedovoljno prevođenje na svjetske jezike djela naših historiografija ima za posljedicu, u nekim slučajevima, da nas se jednostavno mimoilazi, ili, opet, da se poseže za iredentistički obojenom talijanskom literaturom. Ugodno iznenađuju neki strani autori koji su se specijalizirali za pojedina pitanja naše povijesti, čak i pisali o njima, pa su u pravilu njihovi članci vrlo dobri i poučni za hrvatsku i jugoslavensku historiografiju; omogućavaju nam da u društvu izgrađenih evropskih historiografija vidimo dokle smo došli. U nekoliko navrata neugodno iznenađuju propusti S. Ćirkovića spram hrvatskoga srednjeg vijeka i nekih vidova povijesti Bosne.

Čak da su prigovori Lexikonu i mnogo teži, njegova koncepcija obuhvata gospodarske i socijalne povijesti te niz pouzdanih podataka iz nama ne uvijek pristupačnih historiografija Evrope kao i kompleks natuknica Kina, Indija — veze s Evropom, čine to djelo dobrodošlim i nezaobilaznim priručnikom u koji se može pouzdati.

Mladen Švab

ALICA WERTHEIMER-BALETIĆ, DEMOGRAFIJA — STANOVNIŠTVO I EKONOMSKI RAZVITAK

Informator, Zagreb, 1982, 462 stranice (drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje)

Knjiga »Demografija — stanovništvo i ekonomski razvitak« nastala je iz potrebe poznavanja demografskih kretanja i metoda njihove analize u svim istraživanjima društvenih znanosti. Rad je zamišljen u prvom redu kao udžbenik koji bi pokrivao materiju studija demografije u visokoškolskom obrazovanju, napose u studiju ekonomije. Kako djelo ne obuhvaća samo sistematsku raspravu iz ekonomske demografije, već i problematiku opće demografije, korisno je i historičarima, posebno onima koji se bave ekonomskom historijom. U ovom radu historičar će doći u najuži odnos s ekonomskom teorijom, onom, preko koje je ekonomska historija i postigla značajne rezultate u istraživanju društvenih struktura.

Premda se u praksi ekonomska historija svojim pristupom predmetu istraživanja razlikuje od ekonomije, ona je — teoretski gledano — istodobno sastavni dio i historije i ekonomije. Obilježje je suvremene ekonomske historije nastojanje da istražuje pojave i mehanizme ekonomskih sustava, pojave koje se kronološki ponavljaju, kao i značenje njihove međusobne ovisnosti. Demografija, odnosno proučavanje stanovništva upravo je onaj fenomen koji se našao na križištu mnogih društvenih znanosti, pa, dakako, i povijesti. Stoga ćemo s gledišta historičara ukazati na sadržaj ovog korisnog i sveobuhvatnog djela.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 19

ZAGREB

1986.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 đin

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 19

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

DAMIR AGIČIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
SANJIN BIŠCAN, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. MIROSLAV BRANDT, Ul. socijalističke revolucije 73, Zagreb
mr. NEVEN BUDAK, Filozofski fakultet, Zagreb
IVO FICOVIĆ, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb
KLARA FILIPOVIĆ, Šestinski vijenac 22, Zagreb
dr. TEREZA GANZA-ARAS, Obala socijalističke revolucije 8, Zadar
BORISLAV GRGIN, Baštijanova 54, Zagreb
dr. BOGUMIL HRABAK, Cara Uroša 6a, Beograd
IVAN JURIŠIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
mr. DUBRAVKO LOVRENOVIĆ, Filozofski fakultet, Račkog 1, Sarajevo
mr. MARIJAN MATICKA, Filozofski fakultet, Zagreb
ANĐELKO MIJATOVIĆ, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
mr. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu, Zagreb
dr. ILIJA MITIĆ, P. Budmani 18, Dubrovnik
dr. IVAN OČAK, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
KREŠIMIR OREMOVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZVONIMIR PAVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
DUBRAVKA PEIĆ, Muzej Revolucije, Trg žrtava fašizma, Zagreb
mr. MIRJANA POLIĆ-BOBIĆ, Filozofski fakultet, Zagreb
mr. ŠTEFANIJA POPOVIĆ, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
LJERKA RACKO, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
dr. MIRJANA STRČIĆ, Kumičićeva 42, Rijeka
mr. MLADEN ŠVAB, Jugoslavenski leksikografski zavod Zagreb
ELIZABET TAKAČ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
mr. BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
